

Foto Theo Tangelder

GROTE GRAZERS MAKEN BOS VAN LANDBOUWGROND

Door MONICA WESSELING/ Vijf jaar geleden werd natuurgebied De Staart gevormd uit 24 hectare landbouwgrond. Grote grazers werden hier nu eens niet ingezet om de boel open te houden, maar om bosontwikkeling te stimuleren. Het beheer van het gebied ligt in handen van FREE Nature, de organisatie die zich hard maakt voor 'landschappen waar natuur ongeremd haar gang kan gaan'.

Welk natuurtype hier ontstaat is onbekend, en dat is precies waar het om draait. Beheerder Esther Linnartz toont met trots de eerste resultaten van het natuurlijke bos.

NATUUR- ONTWIKKELING ZONDER DOELEN

> **Beheerders hebben een vooropgezet idee van hoe de natuur zich dient te gedragen** <

> 'Kijk. Dit is het bos', zegt Esther Linnartz-Nieuwdorp van FREE Nature, terwijl ze om zich heen kijkt. Er is in eerste instantie niets meer te zien dan de aangename leegte die de Hoeksche Waard zo eigen is. Dan valt een schietwilg op - in miniformaat. Het blijkt er een van vele te zijn; dit is wel degelijk een bos. Een bos 'gemaakt' door grote grazers.

Het natuurgebiedje De Staart in Oud-Beijerland, 24 hectares groot aan de oevers van de Oude Maas en het Spui, is in 2003 gerealiseerd ter compensatie van het industriegebied dat ertegenaan ligt. Landbouwgrond werd omgevormd tot natuur en grote grazers werden ingevoerd. De runderen moesten de vorming van een natuurlijk landschap stimuleren. Wat er komen gaat is ongewis en dat is nou precies de bedoeling. 'Het gaat erom dat je de natuurlijke processen de ruimte geeft. Niet tevoren bepalen welke dieren en planten je wilt krijgen, maar rustig afwachten wat de natuur brengt', merkt de kuddebeheerster van FREE Nature op. FREE Nature, Foundation for Restoring European Ecosystems, is voortgekomen uit Stichting Ark, een van de pioniers op het gebied van natuurontwikkeling met behulp van grote grazers. 'Afwachten blijkt voor natuurbeheerders moeilijk. Gestuurd door subsidiestromen hebben de meeste terreinbeheerders een vooropgezet idee van hoe de natuur zich dient te gedragen.'

Toen De Staart vijf jaar geleden werd aangelegd, vroeg beheerder Het Hoekschevaards Landschap FREE Nature voor begrazing te zorgen. Omdat elke diersoort een kenmerkend graasgedrag heeft, zet FREE Nature bij voorkeur meerdere typen grazers in. De Staart is echter zo klein dat toch voor één soort is gekozen; de Schotse Hooglander.

WOELKUIL

'Door voor één soort te kiezen, kunnen we een kleine, natuurlijke kudde met koeien, stieren en kalveren inbrengen en daardoor gebruikmaken van het effect van sociale interacties op het landschap', vertelt Linnartz, terwijl ze zich door manshoge verdorde brandnetels en grote klis worstelt. Dat effect is goed zichtbaar. Een open modderige plek blijkt een soos waar de dieren - overigens om onduidelijke redenen - elke avond samenkomen, een stukje omgewoelde grond blijkt een woelkuil van een dominante stier en een plek met wat hogere vegetatie is de locatie waar een solitaire stier zich geregeld ophoudt. Overal zijn trapgaten, wissels en andere open plekken, maar we waren op zoek naar bos. Linnartz zet - voor zover dat mogelijk is in de ruigte - de pas erin en wijst binnen tien minuten bijna honderd bomen en struiken aan. Schietwilg, meidoorn, liguster, vlier, sleedoorn hondsroos: ze zijn er wel, maar in bijna onherkenbare gedaante. Wilg en vlier zijn weinig

meer dan stronken - gepolijst door het schuren - met daarop bossige twijgen, en de slee- en meidoorn vormen hoog opgeschoten takken. Alleen de hondsroos oogt normaal, net als de zomereik die eronder groeit. Een grove inventarisatie in het voorjaar van 2008 leverde zo'n 1500 bomen verdeeld over twintig soorten op.

FENOTYPEN

'De dieren faciliteren het ontkiemen, door de grond open te trappen. Hun vraat zorgt ervoor dat niet alle bomen in één keer groot worden. Doornstruiken bieden bescherming aan jonge bomen en ook onder onsmakelijke of giftige planten als jacobskruiskruid krijgen bomen en struiken een kans op te schieten. Zo ontstaat een natuurlijk bos met open, grazige vlakten, struwelen en boompertjes met allerlei planten, vogels, zoogdieren, insecten en andere ongewervelden. Een boslandschap met een hoge biodiversiteit dus.'

Ook zonder grote grazers was er volgens Linnartz overigens uiteindelijk een bos ontstaan. Dat had langer geduurd - er ontstaat eerst een dichte ruigte waarin weinig boomzaden kiemen - en het was een eenvormiger bos geworden, met bomen van dezelfde leeftijd en met gelijke uiterlijke kenmerken. Die fenotypen zijn hier knap divers. De ene lijsterbes oogt zoals bekend, de ander vormt een grillige struik met twijgen als een pruik en een enkele forse sprietige tak. >

Reportage

Linnartz' verhaal is niet nieuw en klinkt logisch, maar wordt weinig toegepast in de praktijk. Gevraagd naar de reden van het inzetten van grote grazers noemt het overgrote deel van de terreinbeheerders behoud van de openheid. Tegengaan van bosvorming in natuurontwikkelingsgebieden, op de heide, in de duinen of het bloemrijk grasland lijkt in tegenspraak met wat FREE Nature beweert?

'Nee hoor', zegt Chris Braat, projectleider FREE Nature. 'Veel natuurgebieden in ons land zijn in feite cultuurlandschappen. Heide en weidevogelgebieden blijven open door maaien en begrazen. Grote grazers zijn in grote dichtheid in feite landbouwhuisdieren en kunnen dan inderdaad bosvorming tegengaan.'

Door heel veel dieren in te scharen kun je zelfs een overbemest gebied open houden.

'Onnatuurlijk open, kun je wel zeggen. Er ontstaat zo een eenvormig, plat landschap. Geen mozaïek, geen variatie en een beperkte biodiversiteit. Maar de beheerder bereikt zijn tevoren opgesteld doel; hij haalt het natuurdoeltype waarop de subsidiestroom is afgesteld. Verrassingen zijn bijna uitgesloten, de toekomst is bepaald.'

Juist voor natuurontwikkelingsgebieden bestaat meestal een doelstelling in de gedaante van bepaalde planten en dieren. Braat: 'Durf daar-

van los te komen. Herstel de natuurlijke processen en zet grote grazers in, in een natuurlijke dichtheid. Dat geeft een veel mooier resultaat. Er ontstaat een natuurlijk boslandschap met open vlakten, zoomvegetaties, boompartijen en ruigte.' Grote grazers kunnen volgens FREE Nature zelfs bosvorming stimuleren op plekken waar normaliter geen bos zou ontstaan, zoals in de grazige vlakten rondom het Naardermeer. 'Daar schieten in trapgaten en woelkuilen de elzen op.'

GROOTSCHALIGE NATUUR

Het klinkt allemaal bijna als een verwijt, maar is niet zo bedoeld. 'Natuurbeheerders kunnen vaak niet anders. Natuurbeheer wordt nu eenmaal gefinancierd op basis van natuurdoeltypen.' Er bestaat wel een pakket 'Grootschalige natuur', maar de vergoeding daarvoor is erg laag. De financiën zijn volgens Braat dan ook voor veel beheerders het struikelblok. 'Maar ik kan me voorstellen dat er ook psychologische factoren spelen. Sommige beheerders vinden het wel prettig te beheren aan de hand van een vooropgesteld natuurdoeltype, waarbij precies vastligt welke planten en dieren er moeten komen. Het laat weinig ruimte voor onverwachte ontwikkelingen.' De projectleider haast zich eraan toe te voegen dat er gelukkig ook beheerders zijn

die het wel aandurven: Staatsbosbeheer op de Hellegatsplaten, Natuurmonumenten in het Harderbos en in het Dal van de Roode Beek.

SOORTENBEHEER

Natuurmonumenten laat in zogeheten 'nagenoeg natuurlijke landschappen' de natuur zo veel mogelijk haar gang gaan, zonder doelen vooraf. Begrazing in lage dichtheden entameert in die gevallen bosvorming, is ook de ervaring van Harm Piek, ecooloog bij Natuurmonumenten. Hij deelt de analyse van Free Nature, dat psychologische factoren, maar met name ook het subsidiesysteem, maken dat beheerders vaak voor een tevoren vaststaand natuurdoel kiezen. 'Het natuurdoeltype Grootschalige natuur is veel duurder in beheer dan nu wordt vergoed. Gelukkig lijkt in de nieuwe subsidieregeling die LNV voorbereidt de vergoeding omhoog te gaan. Terecht, want Grootschalige natuur – ruimte bieden aan natuurlijke processen – heeft veel natuurwinst.' Wim Lammers, strateeg bij Staatsbosbeheer, ziet nog een aanvullende reden waarom terreinbeheerders huiverig zijn om de natuur zijn gang te laten gaan onder invloed van grote grazers. 'Wat zeker ook een rol speelt is de concurrentie tussen de verschillende natuurwaarden. Sommige beheerders zijn huiverig voor het inschakelen van grote grazers omdat de

Beheerder Esther Linnartz wijst in natuurgebied De Staart binnen tien minuten bijna honderd bomen en struiken aan. Schietwilg, meidoorn, liguster, vlier, sleetdoorn, hondsroos: ze zijn er wel, maar in bijna onherkenbare gedaante. Foto's Theo Tangelder

dieren ook kwetsbare, zeldzame vegetatie opeten of vertrappen. Veel natuurgebieden zijn niet groot genoeg om zowel aan soortenbeheer als beheer op natuurlijke processen te kunnen doen. Ook cultuurhistorie en recreatie kunnen met grote grazers conflicteren. En wat belangrijk is; als de abiotische factoren – water, wind, bodem – niet in orde zijn, kun je met grote grazers alléén evenmin een natuurlijk landschap maken. Grote eenheden maken het beheer op natuurlijke processen een stuk kansrijker. Voor ons is dat een belangrijk toekomstperspectief. En het effect van de grazers? Soms entameren ze bos, soms werken ze bosvorming juist tegen.'

Gadegeslagen door de roodbruine runderen baant Linnartz zich intussen een weg door de ruigte en wijst op steeds meer bomen. Een graspieper vliegt luidkeels op, in een meidoorn zit een verdwaalde baardman en op de achtergrond schuift een containerschip over het Spui. Bos in wording. <

SUBSIDIE

De subsidieregeling voor natuurbeheer gaat veranderen. Sinds 1 januari 2007 ligt de uitvoering hiervan bij de provincies en het IPO, het InterProvinciaal Overlegorgaan bereidt een stelselwijziging voor. Cruciaal is dat niet langer wordt betaald op grond van het resultaat maar op grond van de geleverde inspanning i.c. het beheer. Reden hiervoor is de gebiedsbenadering; het bereikte resultaat is immers óók afhankelijk van de omgeving. In een terrein met een hoge fosfaatnalevering of onnatuurlijk waterpeil levert een beheerinspanning minder natuurresultaat op dan in een schoon, natuurlijk terrein.

Over de hoogte van de nieuwe subsidies valt nog niets te zeggen. Het IPO overlegt nog met de minister. Nu al krijgt het IPO van het rijk minder geld dan het uitgeeft aan natuursubsidies.

